UDK 7.077: 061. 2=862
Stručni članak
Primljeno 11/02.

Utemeljenje *Hrvatskog potpornog društva*, odnosno *Napretka*

Uz stotu obljetnicu (1902.–2002.)

*Andrija NIKIĆ**

Sažetak

Hrvatski je narod dolazak austrougarske vlasti u Bosnu i Hercegovinu (1878.) dočekao — osim svećenstva, i to uglavnom franjevaca — gotovo bez vlastite inteligencije. Nova je vlast započela preuzimati franjevačke škole i uvela u njih zajednički program, a franjevci su zadržali samo predavanje vjeronauka. Austrijska je vlast u prosvjetne i administrativne urede zapošljavala strance. Pitanje stvaranja domaće inteligencije postalo je aktualnije nakon otvaranja gimnazije u Mostaru i dodjeljivanja stipendija što ih je davala vlada u Sarajevu. Nakon prve mature nijedan hrvatski maturant nije dobio stipendiju. To je bio povod da su hercegovački franjevci u svom samostanu u Mostaru na čelu s fra Radoslavom Glavašem 7. siječnja 1902. godine odlučili osnovati potporno društvo za školovanje nadarene, ali siromašne hrvatske mladeži. Čuvši za veliki uspjeh u Mostaru, hrvatski su intelektualci i u Sarajevu u studenome 1902. godine utemeljili slično potporno društvo. Godine 1907. došlo je do sjedinjenja dvaju društva pod zajedničkim imenom Hrvatsko kulturno društvo Napredak. Društvo je tijekom godina organizacijski i brojčano jačalo. Komunističke su ga vlasti dokinule 1949. godine. Ponovno je započelo djelovati u jesen 1990. Ovaj prinos, pisan na temelju arhivske dokumentacije hercegovačkih franjevaca i ostale literature, istražuje povod osnivanja društva te njegov razvitak do današnjih dana.

Uvod

Ove godine *Matica hrvatska* slavi 160. rođendan, *Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti* 135 godina rada i *Hrvatsko kulturno društvo Napredak* sto ljeta od utemeljenja. Te tri krunske kulturne institucije su tijekom pet država mijenjale svoja imena, ali su nas zadužile s ukupno 395 godina karitativnog, socijalnog i kulturnog djelovanja.

Teške prilike i potrebe inteligencije koja bi djelovala u pučkim srednjim i višim školama te uredima i novinarstvu, davale su prvi poticaj dalekovidnim predstavni-

* Prof. dr. fra Andrija Nikić, predsjednik HKD–a Napredak u Mostaru.

cima hrvatskog naroda u Herceg–Bosni za vrijeme Austro–Ugarske[1] te pridonijele osnivanju *Hrvatskoga potpornog društva u Mostaru.* Navedena i slična zvanja poticala su, nadalje, da se prvotna zamisao dobročinitelja i zagovornika ostvari. Potporno društvo se tada moralo osnovati. Naime, Hrvati u Hercegovini i Bosni našli su se i poslije austrougarskog zaposjednuća u teškom položaju. Kako nisu imali svoje domaće inteligencije, vrata su bila otvorena strancima, a to je bilo na veliku štetu domaćem stanovništvu.[2]

Mostar je bio u neku ruku središte hrvatskoga kulturnog života u Bosni i Hercegovini počevši od 1870. do 1900. godine. Godine 1870. počinju pripreme za nabavu tiskare. Njezina duša je bio fra Franjo Milićević koji je završio slagarski zanat u tiskari Spiridiona u Zadru. Nakon dobivene koncesije za rad fra Franjo izdaje u Mostaru knjige — prva je *Pravopis za nižje učione katoličke u Hercegovini,* druga Bakulin *Šematizam za 1873.* i kalendar *Mladi Hercegovac.* Zbog onovremenih ustaničkih nemira rad je zastao i godine 1883. fra Franjo pokreće hrvatski nezavisni list u Mostaru pod imenom *Hercegovački bosiljak.* Od toga razdoblja život u Mostaru postaje življi. Dvije godine kasnije mostarski građani osnivaju pjevačko društvo, dok se ono nešto mladeži, poglavito sa sarajevske gimnazije i preparandije i s drugih strana, pokušava baviti književnim radom. Tako se u *Bosiljku* pojavljuju potpisani prilozi Ive Ćipika. Iz Sarajeva su slali svoje priloge Ivan Milićević, Ivan Zovko i Nikola Buconjić, a u Mostaru se ističu fra Ambro Miletić, Petar Markov Ančić i Petar Nikolin Ančić i drugi. Za taj rad mlađih rado se zanimao biskup fra Paškal Buconjić i don Franjo Milićević. U tim krugovima naročito se pretresalo i pitanje odgoja domaćeg podmlatka. Naime, u srednjim školama bili su vrlo slabo zastupljeni i katolici i muslimani u razmjeru prema njihovom ukupnom broju u pučanstvu. Ovo pitanje postalo je aktualnije nakon otvaranja gimnazije u Mostaru i dijeljenja stipendija što ih je davala Vlada u Sarajevu.[3]

Želeći se oduprijeti strancima, rektor Franjevačke bogoslovije u Mostaru fra Radoslav Glavaš, hercegovački provincijal fra Augustin Zubac, biskup fra Paškal Buconjić i još nekoliko uglednih ljudi iz Mostara, okupili su oko sebe dalekovidne ljude i predložili im da treba organizirati potporno društvo koje će omogućiti si-

1 Usp. Andrija Nikić, Društvene i političke prilike u Hercegovini za vrijeme austro–ugarske vladavine (1878.–1918.), *Školske sestre franjevke u Hercegovini 1899.–1999.,* Mostar — Split, 2002., str. 49.–68.

2 Ova studija napisana je na temelju arhivske dokumentacije iz Franjevačkog arhiva u Mostaru [dalje navodim kraticom FAM], (*Napretkovi spisi*, sv. 1. i 2., *Povijest*, sv. 2., *Spisi Provincije*, sv. 2.–15.), studija iz *Napretkova kalendara*, posebice objavljenih studija: Leo Petrović, Prije trideset godina, *Kalendar Napredak 1932.*, str. 161.–166., Isti, Napretkov đački konvikt Kralj Petar Svačić, *Napretkov kalendar za 1929.*, str 192.–196., Antun Odić, Kratak istorijat Napretka od osnutka do fuzije Hrvatskog potpornog Društva u Mostaru 1902.–1907., *Napretkov kalendar*, XVI. /1927., str. 38.–48. Isti, Kratka povijest Napretka — Rad društva 1907. do početka rata, *Napretkov kalendar,* XVII. /1928., str. 39.–45.
Upozoravam na vrijedne monografije: Hrvoje Šapina, *Stoljetnica Napretka,* Sarajevo, 2002. i Franjo Marić, *Pregled Napretkovih hrvatskih narodnih kalendara 1907.–2002.*, Zagreb–Sarajevo, 2002.

3 Usp. Ivan A. Milićević, Kako je došlo do osnivanja Hrvatskog potpornog društva u Mostaru, *Hrvatski narodni godišnjak 2002.*, Sarajevo, 2002., str. 66.–67.

romašnoj mladeži da završi škole. Pošlo se i dalje od obrtničkog cilja što ga je nudilo Društvo za opskrbu muške siročadi. Trebalo je odgojiti vlastitu inteligenciju.[4] To je čudo entuzijasta koji to nisu trebali biti. Imajući na srcu šire, a ne samo lokalne potrebe, organizatori su uputili poziv širom Herceg–Bosne na sva društva, pa i preko Biokova, Save i Dinare da podupru taj plemeniti pothvat. Apel je djelomično uspio.

1. Hrvatsko potporno društvu u Mostaru

Odavno se je osjećala potreba da se osnuje potporno društvo za učeću mladež jer je i bijeda bila velika. Najviše su trpjeli naši visokoškolci u Zagrebu, Beču i Grazu.[5] Istu misao izrazio je i Ivan Milićević riječima: stara je ideja stvaranja hrvatskog društva za podupiranje đaka, a do njenog ranijeg ostvarenja nije moglo doći zbog ondašnjih teško podnošljivih prilika.[6] Pripreme za osnutak društva jače se kristaliziraju u vremenskom razdoblju između 1897. i 1901. godine. Bosanska je vlada htjela zapriječiti osnivanje takvog društva ili mu barem oduzeti svako hrvatsko obilježje.[7] Još u godini 1901. mostarski tjednik *Osvit* otvorio je rubriku u kojoj je oglašivao sve darovatelje za pomoć naših đaka.[8]

Ne samo u javnim glasilima nego i među profesorima na Franjevačkoj bogosloviji zapodijevali su se razgovori o odgoju hrvatske inteligencije. Prije 13. prosinca 1901. rektor Franjevačke bogoslovije fra Radoslav Glavaš predao je zamolbu gradskom predstojniku Brodniku u Mostaru da im omogući da »*mogu držati skupštinu u korist osnutka družtva za podpomaganje sirotinje, osobito đaka na sveučilištu*«. Predstojnik je, nastavlja fra Dujo, danas (13. prosinca) prije podne zovnuo sve odbornike: fra Radoslava Glavaša, Stjepana Radulovića, Juru Smoljana 'Crnoga' i Blaža Merdžu te im rekao »*da im ne može dozvoliti skupštinu, pošto su lani pitali Srbi, odnosno rišćani, dozvolu za takvo jedno družtvo* — to obstoji, premda nema potvrde — *drugo, jer takvo družtvo nema svrhe po njihovu mišljenju, premda*

4 Početkom dvadesetog stoljeća Hercegovina je kao rijetko koja druga pokrajina, s pravom dobila poslovičnu karakteristiku: cijeli svijet naseli, a sebe ne raseli! Ako je istina da »u velikim narodima geniju se gnijezdo vije« (Njegoš) — a jest, onda bi se Hercegovina morala ponositi da je iz njezina gnijezda čovječanstvo dobilo mnogo velikana na svim područjima ljudskog djelovanja. Na žalost, povijest Hercegovine je uglavnom nepoznata, a njezini velikani mrtvi. Prvi koji je sočnim hrvatskim jezikom otvorio rječita usta povijesti Hercegovine i njezinih zaslužnih velikana — premda ukratko i tematski — bio je fra Radoslav Glavaš. Glavaševo djelo *Spomenica* bilo je pravo otkriće. Ubrzo po izlasku navedene knjige uslijedila je i slijedeća ocjena: to je kita raznolikog, mirisavog, zdravog i rijetkog cvijeća, što ga je mila naša otadžbina uzgojila i sačuvala u svojim njedrima, a fra Radoslav ju je svetim ponosom pokazao, da joj se divi i slavi kršnu Hercegovinu. Slično se događalo i s ostalim Glavaševim povijesnim djelima. Usp. Andrija Nikić, *Fra Radoslav Glavaš*, Mostar, 1980., str. 5.–8.

5 Leo Petrović, Prije trideset godina, *Napredak, Hrvatski narodni kalendar za prestupnu 1932.*, godina dvadestprva, Izdalo Hrvatsko kulturno društvo Napredak u Sarajevu, 1931., str. 161.–165.

6 Usp. Ivan A. Milićević, Kako je došlo do osnivanja Hrvatskog potpornog društva..., str. 69.

7 FAM, *Povijest*, sv. 3., str. 548.

8 Potrebno je prelistati godišta *Osvita* i ostati zadivljen nad vijestima i podacima o brizi za đake.

je humanitarno.«[9] Tako se državna vlast suprotstavila predstavnicima hrvatskog naroda koji su na zakonit način činili korak po korak za dobrobit hrvatske inteligencije, a kroz prste je gledala na društvo što su ga osnovali predstavnici srpskog naroda bez dozvole. Vlada je pomagala velikim donacijama *Srpski vjestnik*. Podupirala je također i muslimanski list *Bošnjak*.[10]

1.1. Povod utemeljenju Društva

Neposredni povod za osnutak *Hrvatskog potpornog društva*, piše u mostarskom *Osvitu*, »dala je prva matura u velikoj gimnaziji mostarskoj godine 1901.«.[11] Tada je maturiralo sedam Hrvata, a nijedan nije dobio Vladinu stipendiju za daljnje školovanje, dok su iste godine šest srpskih i jedan muslimanski maturant iz Mostara dobili takve stipendije. Da bi se pomoglo budućim sveučilištarcima, franjevci su 14. listopada 1901. skupljali milodare za mostarske maturante, kojim ni ciglomu od katolika nije vlada dala stipendiju, da mogu nastaviti svoje nauke na sveučilištu.[12] Skupljanje za abituriente, »kojim nije gubava vlada podielila stipendija«, nastavljeno je i 15. listopada. »Opet su naši fratri dali dvaput više nego svi naši građani, premda ih ima, pa viču proti fratrim, a kad im što treba, hajde k fratrim«. Biskup fra Paškal Buconjić je dao 20 kruna, Franjevački samostan 10, fra Radoslav Glavaš 8, a fra Dujo Ostojić 5 kruna. Ukupno 43 krune. *Neka opet fratara. Nek se znade i ovo, što je bilo* — nadodao je fra Dujo Ostojić.[13]

Provincijal i tajnik biskupa fra Paškala Buconjića fra Dujo Ostojić je u svom dnevniku potanko zapisao vrijedne podatke koji su pratili osnutak Hrvatskog potpornog društva. Da se omete hrvatska rodoljubna ideja, Vlada pokreće akciju da osnuje *Gospojinsko društvo*. Dana 2. prosinca 1901., zapisao je fra Dujo, kod biskupa je bila žena baruna Pitnera, okružnoga predstojnika, zatim žena gimnazijalnog direktora Karla Kudlicha, da kupe članove za potporu siromašnog grada Mostara. Društvo će se zvati *Gospojinsko družtvo*. Član plaća godišnje četiri krune. Fra Dujo komentira da bi bolje bilo da se je ustanovilo katoličko društvo, nego ovakvo bez određenog naziva.[14] Za fra Ostojića je nepodnošljivo što su tu akciju podupirali sami katolici pa ih stoga oštro kritizira![15] Tako vladina milostiva ruka koja, reklo bi se da gladi Hrvate, ali čim hoće štogod za sebe učiniti »odmah znade naći načina, da uduši u nami katolicima svaku klicu za bolju budućnost i naš napredak«.[16]

9 FAM, Dnevnik fra Duje Ostojića, citiran u *Povijest*, sv. 3., str. 550.

10 FAM, Dnevnik fra Duje Ostojića, citiran u *Povijest*, sv. 3., str. 550.

11 Usp. *Osvit*, VIII/1905., br. 33. (prilog, Mostar, 29. travnja 1905.), str. 2.

12 Fra Dujo veoma snažnim riječima osuđuje postupke »sadašnje naše bezbožne vlade«. Usp. FAM, Dnevnik fra Duje Ostojića, str. 284., citiran u *Povijest*, sv. 3., str. 555.

13 FAM, Dnevnik fra Duje Ostojića, str. 304., citiran u *Povijest*, sv. 3., str. 555.

14 Usp. FAM, Dnevnik fra Duje Ostojića, citiran u *Povijest*, sv. 3., str. 548.

15 Usp. FAM, Dnevnik fra Duje Ostojića, citiran u *Povijest*, sv. 3., str. 548.

16 FAM, Dnevnik fra Duje Ostojića, citiran u *Povijest*, sv. 3., str. 548.

1.2. Prva sjednica

Profesori Franjevačke bogoslovije na čelu s fra Radoslavom Glavašem zapazili su navedenu Vladinu politiku i zaključili da sami moraju tražiti materijalnu pomoć svršenim maturantima i budućim studentima kako bi stvorili hrvatsku inteligenciju. Osnovali su posebni *odbor ad hoc* i tiskanom zamolbom zamolili pučanstvo u Bosni i Hercegovini da odboru priopće svoje mišljenje. Stiglo je mnogo izjava i pisama kako svi pristaju uz rad *odbora ad hoc.*[17] Od ideje, uvjetovane Vladinom protuhrvatskom politikom prešlo se na konkretna rješenja. Hercegovački franjevci, pod predsjedanjem provincijala fra Augustina Zupca i u nazočnosti nekolicine mostarskih rodoljuba, okupili su se 7. siječnja 1902. u provincijalatu franjevačkog samostana u Mostaru i donijeli odluku o osnutku Društva. Evo, kako je to suvremenik zapisao: »*Sinovi hrvatskog naroda* — franjevci — *osjetili su potrebu da se nađu kakva sredstva kojima bi se omogućio sigurniji napredak naše učeće mladosti po školama. Franjevcima su se pridružili rijetki rodoljubi. Njihovi predstavnici sastadoše se u siječnju (7.) 1902.* Najsigurnije mjesto njihova sastanka bio je Franjevački samostan, a najpouzdanije osobe biskup fra Paškal Buconjić i provincijal fra Augustin Zubac. *U samostanu naših franjevaca u Mostaru okupili su se na dogovor, kako bi se moglo pomoći našim đacima. Sastanku je pretsjedao provincijal fra Augustin Zubac, te iza duga i ozbiljna raspravljanja zaključiše sastaviti društvo za siromašne đake.* Dana 16. siječnja 1902. biskupov tajnik fra Dujo Ostojić je zapisao: »Danas su bili ovdje kod biskupa fra Ilario (Radoslav) Glavaš i (Stojan) Radulović, koji hoće uz pomoć biskupa i provincijala da osnuju Hrvatsko podporno družtvo za potrebne đake srednjih i visokih škola iz Bosne i Hercegovine. Vlada im je to odbila preko gradske oblasti po nalogu samog okružnog barona Pitnera. Nu odbor se je tomu usprotivio te im zaprijetio, da će stvar ćerati do same vlade u Sarajevu, onda do samoga cara u Beču. Još im je natuknuo, da će izdati brošuru ili predstavku caru i ministru, u kojoj će iznijeti sva gravamina (=optužbe), koja je vlada učinila katolicima kroz dvadeset i dvije godine. Zatim da će svi katolici stupiti u opoziciju protiv vladi.[18] Čini se da je navedena prijetnja iznudila pozitivno rješenje. Međutim, pojedini hrvatski intelektualci iz Sarajeva poslali su savjet biskupu fra Paškalu Buconjiću i rektoru Franjevačke bogoslovije fra Radoslavu Glavašu. Naime, dr. Nikola Mandić i dr. Tugomir Alaupović su pisali u Mostar »da o tome sada šutimo mi u Mostaru, će bajagi biti bolje tamo u Sarajevu poslije«.[19] Vjerojatno na nagovor spomenutih iz Sarajeva je hrvatskim rodoljubima u Mostar upućeno i drugo pismo. To pismo su potpisali Petar Zelenika (Mostarac), Udović i družina Pordušić. U Mostaru su prepoznali da je to vladino maslo »jer što oni pišu, to je isto nami govorio gradski predstojnik Franjo Brodnik, koga rišćani zovu Juretom Zagorcem«.[20]

17 Usp. Ivan Milićević, Kako je došlo do osnivanja Hrvatskog potpornog društva u Mostaru, str. 68.

18 FAM, *Povijest*, sv. 3., str. 551.

19 FAM, *Povijest*, sv. 3., str. 551.

20 FAM, *Povijest*, sv. 3., str. 551.

Da se riješe odugovlačenja i bacanja luga u oči, biskup fra Paškal Buconjić je 16. siječnja 1902. napisao službeno pismo okružnoj oblasti u Mostar tužeći se na nepravdu, da rišćanskih stipendista ima u mostarskoj gimnaziji 33 s 12.000 kruna, dok katolika ima samo 13 s 2.200 kruna, a od tih je 5 činovničkih sinova! Dakle, samo 8 đaka katolika hercegovačkih, premda je mnogo više katolika u Hercegovini nego rišćana, a (imaju) samo 4 viećnika«.[21] Nadalje, isti biskup se tuži na nepravdu prema katolicima koja se čini u upravi. Naime, »u gradskom vieću je samo 3.800 rišćana, a imaju 6 viećnika, dok katolika ima 3.400, a imaju samo 4 viećnika«.[22] Nadalje, prilikom zapošljavanja vrši se nepravda prema katolicima, »svršeni preparandisti ne mogu odmah dobiti učiteljsko mjesto, vlada ih ne će da namjesti, već ih mnogo godina drži, da gladuju, a njihovu plaću ždere. Naprotiv rišćani su odmah namiješteni a nisu još ni svršili preparandiju.«[23] Nadalje je biskup upozorio na političku pozadinu pri namještanju rišćanskih učitelja, koji se namještaju »tamo gdje u školi ima više katoličke djece ili barem polovica, kao na primjer u Bijelom Polju, gdje ima dvaput više katolika. Barem onih, koji mogu školu polaziti. Isto tako u Ljubuškom ima jedan rišćanin učitelj, a gotovo nijedno rišćansko dijete u školi. U mostarskoj ženskoj školi ima dvoje rišćanske djece i rišćanska učiteljica i jedna čifutka — Mandolfo kod stotinu katoličke djece. Onda u višoj djevojačkoj školi isto tako nepravedno se protežiraju pravoslavni učitelji i učiteljice s ciljem da šire pravoslavnu kulturu i pismenost na štetu hrvatske.[24]

Desetak dana kasnije, točnije 25. siječnja 1902., fra Radoslav Glavaš je posjetio biskupa fra Paškala Buconjića i donio mu odgovor na pismo što su uputila viđenija lica iz Sarajeva radi utemeljenja *Hrvatskog potpornog društva.* On im je odgovorio »da mi u sporazumu s biskupom ne možemo pristati na njihove zahtjeve, tim više, pošto su oni isključili đake viših škola, što je nama bila upravo glavna zadaća«. To stajalište potpisao je cijeli *odbor ad hoc.*[25]

1.3. Pravila Društva

Što se smislilo, to se brzo i učinilo, te se sastavila pravila, koja su uz biskupa fra Paškala Buconjića i provincijala fra Augustina Zubca potpisala još dvanaestorica rodoljuba. Zadužili su nekoliko osoba da sastave pravila društva. To su bili učitelj Ante Jukić i Stojan Radulović. Njihov tekst je pregledao i dotjerao fra Radoslav Glavaš.[26] Nakon potvrde javnog mnijenja o planiranom koraku pravila su poslana Vladi na potvrdu.[27]

21 FAM, *Povijest*, sv. 3., str. 551.

22 FAM, *Povijest*, sv. 3., str. 551.

23 FAM, *Povijest*, sv. 3., str. 551.

24 FAM, *Povijest*, sv. 3., str. 551.

25 FAM, *Povijest*, sv. 3., str. 552.

26 Usp. Ivan A. Milićević, Kako je došlo do osnivanja Hrvatskog potpornog društva u Mostaru, str. 68.

27 Kad je učinjen i taj korak, u Sarajevu su se probudili i zatražili »da se odustane od osnivanja društva u Mostaru. Vidjeli su, ističe Ivan Milićević, tek sada, da Mostarci misle i ozbiljno da izvedu dav-

Protivljenju nekih Sarajlija pridružio se i biskup fra Paškal Buconjić: »Okolnosti i razloge moram uvažiti, pa molim i Vas (vjerojatno dr. Mandića), da ih ozbiljno uzmete u obzir.«[28] *Glas o sastavu društva*, stoji u daljnjem tekstu, *proširio se brzo širom naše domovine, te je osnivajući odbor dobio iz svih većih mjesta Herceg–Bosne pouzdanice i želje, da se Društvo što prije i kod njih osnuje.* Kako su mjeseci prolazili, a potvrda pravila iz Sarajeva nije stizala, u Mostaru su se pobojali da bi vlada mogla preko uprave u Sarajevu, gdje ima i ovisnih ljudi, nekako djelovati na rad društva. Zbog zatezanja s odobrenjem pravila došlo je do jačeg istupa *odbora ad hoc* u Mostaru protiv vlade, jer je odbor bio stavljen u kušnju čekajući uzalud pravila.[29] Na češće požurivanje rodoljuba predložena pravila bijahu odobrena na dan sv. Ćirila i Metoda, 5. srpnja 1902.[30] Odobrenje pravila zbog onodobnih prilika uslijedilo je iznenada. Prema pravilima društvo je dobilo ime: *Hrvatsko potporno društvo za potrebne đake srednjih i visokih škola iz Bosne i Hercegovine sa sjedištem u Mostaru.*[31]

Istovremeno fra Radoslav Glavaš traži materijalnu pomoć kod dobročinitelja i radi na osnivanju spomenutog društva. U odzivu prijatelja čuo se i prijedlog da se u svakom većem mjestu osnuje filijala tog društva. Tako bi se »našao na okupu cijeli narod, i to: bogatiji kao dioničari, srednji kao članovi, a sjeromašni putem sakupljanja milostinje u nedilju i svetkovine (u crkvi)«. Na taj način bi ovo društvo postalo *»prava blagodat za naš narod«*.[32] Tako se započelo preko *Osvita* i nastavilo preko *Kršćanske obitelji* pripremati širu javnost za podržanje i dugovječnost planiranog društva *na veću uhar naše vrijedne mladeži.* Zamisao fra Radoslava Glavaša za osnivanje navedenog društva, bez ikakve sumnje, svjedoči o Glavaševu neiscrpnom duhu inicijative, te iskrenom i praktičnom rodoljublju. Bio je čovjek koji je težio velikim djelima i pothvatima, a osobito je bio tankoćutan spram nepravdama i slobodi, odlikujući se pravdoljubivošću, što mu je zasigurno priskrbilo mnoge prijatelje, ali i neprijatelje. Bio je čovjek privlačne vanjštine, uglađena govora, a stekao je zavidnu filozofsku i teološku te književnu i povijesnu naobrazbu; kao humanist bio je čovjek velikog znanja i umijeća. Fra Radoslav Glavaš nije bio rubni promatrač, nego pokretač i graditelj povijesti. Činio je čudesa hrabrosti zauzimajući se slovom i tvorom za odgoj hrvatske inteligencije.[33]

našnju svoju zamisao, za koju nije bilo više vremena, da se s njom oteže. Uslijed toga dođe do nerazumljivog unutrašnjeg spora, kada se je nakon godina i godina imala oživotvoriti najplemenitija stvar.« Ivan Milićević, Kako je došlo do osnivanja Hrvatskog potpornog društva u Mostaru, str. 68.

28 Usp. Ivan Milićević, Kako je došlo do osnivanja Hrvatskog potpornog društva u Mostaru, str. 68.–69.

29 Poruka odbora vladi povjerena je bila Osmanu Hadžiću. Usp. Usp. Ivan Milićević, Kako je došlo do osnivanja Hrvatskog potpornog društva u Mostaru, str. 69.

30 Leo Petrović, Prije trideset godina, *Napredak...*, str. 161.–165.

31 Usp. Arhiv Napretka, *Spisi Napretka*, sv. 1. *Osvit* počinje biti i glasilo Društva od samog početka.

32 FAM, *Ostavština fra Radoslava Glavaša*, sv. 3., f. 51.–52v.

33 Arhiv HKD Napredak, *Napredak*, sv. 1. i 2.

1.4. Izborna skupština

Čim su stigla odobrena pravila, odmah se je počelo pripremati za prvu, konstituirajuću skupštinu koja bi zakazana za 14. rujna 1902. godine. Ona je toga dana i održana. Na njoj je izabran upravni odbor. Neopisivo je bilo veselje na ovoj skupštini na koju su svi listom došli. U smislu pravila (10.) *per acclamationem* za predsjednika bijaše izabran fra Radoslav Glavaš, prof. bogoslovije. Tajnim glasovanjem za potpredsjednika je izabran Martin Čule, trgovac; za prvog tajnika prof. Bartol Inhof; za drugog tajnika učitelj Ante Jukić; za prvog blagajnika prof. Leo Jamnicki; za drugog blagajnika trgovac Blaž Merdžo, za odbornike građani: Ilija Ivanković, Petar Smoljan, Toma Kovač, Mato Smoljan, te prof. Kosta Urumović i sudski prislušnik Janko Ašperger; za revizore: ing. Drago Kohler i trgovac Nikola Smoljan.[34] U početku su se članovi prema visini novčanog prinosa razvrstavali u dobrotvore, utemeljitelje i podupirajuće (redovite) članove. Kasnije se pojavljuju počasni članovi, zakladnici i veliki dobrotvori. Na istoj skupštini jednoglasno je biran za pokrovitelja *Hrvatskog potpornog društva biskup fra Paškal Buconjić. Broj utemeljitelja se polagano povećavao. Tako se 1910. ili 1911. već spominju: Fišić Angja, Galić Marijan, Fra Radoslav Glavaš, Ante Kvesić, Blaž Merdžo, Merdžo Josip Mijatov, Adam Mikačić, Fila Šandrk, Samostan franjevaca u Mostaru, Ivan Slišković i Stjepan Sukić.*

Prva odborska sjednica održana je 21. rujna 1902. u jednoj sobi biskupskog konsistorija, koju je biskup Buconjić besplatno ustupio u staroj biskupiji (Vukodolu). Na sjednicu su došli svi odbornici potpuno spremni. Na njoj su stavljeni prijedlozi i stvarani zaključci programatskog sadržaja. Zaključeno je da se tiskaju pravila društva u 500 primjeraka; 500 komada poziva rodoljubima po Bosni i Hercegovini, da se prime povjereništva i osnivaju podružnice; 200 komada poziva odličnim rodoljubima da se upišu kao dobrotvori ili utemeljitelji; 100 komada poziva pjevačkim društvima i čitaonicama da se upišu kao utemeljitelji i da prirede po jednu zabavu u korist društva. Na istoj sjednici svaki odbornik se obvezao da će izvršavati posao koji je primio. Među odbornicima je vladalo posvemašnje povjerenje, ljubav i suglasnost u svim pitanjima koja zasijecaju u interese društva.

Odbor se često sastaje i smišlja načina kako bi povećao prihode. Na početku pomišlja na izdavanje šibica, cigar–papira i na proizvodnju sapuna pod imenom društva. Od izdavanja šibica odustaje na molbu Ćirilo–Metodskog društva premda se već pregovaralo s domaćim tvrtkama.

Odbor se je obraćao pojedincima da se zauzmu i za osnivanje podorganizacije, ali je to slabo uspijevalo. Pomišljali su na slanje pouzdanih ljudi u pojedine krajeve, napose u Dalmaciju i Hrvatsku. Za Hrvatsku i Slavoniju odbor opunomoćuje Mehmeda Kurta, pravnika u Zagrebu, da prikuplja utemeljitelje i dobrotvore te imenuje povjerenike. U samom Zagrebu upisano je 34 utemeljitelja i 186 članova.

34 Usp. Antun Odić, Kratka povijest Napretka, *Napredak, glasilo hrvatskog kulturnog društva 'Napredak' u Sarajevu,* 2/1927., br. 3, str. 36.

Lijep je odaziv bio i u svim ostalim mjestima Hrvatske i Slavonije. Dočim se je Dalmacija vrlo slabo odazvala, osim nekoliko istaknutijih ličnosti. Odbor je s povjerenikom, g. Kurtom, koji je požrtvovno svoj posao vršio, skrupulozno obračune sviđao.[35]

Otadžbenici su srdačno pozdravili osnutak *Hrvatskog potpornog društva u Mostaru.* Društvo je svoj rad započelo 1. listopada 1902. godine. Dana 2. listopada iste godine fra Dujo Ostojić je potvrdio postojanje *Hrvatskog potpornog društva* te istaknuo da su to društvo utemeljili hercegovački fratri svojim prilozima. Među utemeljiteljima se nalaze: biskup fra Paškal Buconjić s prilogom od 100 kruna, Franjevački samostan u Mostaru sa 100 kruna, *Kršćanska obitelj* sa 100 kruna, fra Dujo Ostojić sa 100 kruna, fra Pio Knezović sa 100 kruna. Tako je pet fratara utemeljitelja dalo ukupno 500 kruna.[36] *Hrvatsko potporno društvo* se raširilo u sve slojeve i u sve zemlje hrvatske te je pozvano svećenstvo i učiteljstvo da u svojim mjestima porade na njegovom širenju. Ideja mostarskog društva brzo se širila podružnicama i povjereništvima po Bosni i Hercegovini, pa i Hrvatskoj (u Zagrebu, Zemunu, Senju) i kao prva potvrđena je 3. svibnja 1903. podružnica u Tuzli, a istom 9. listopada 1904. podružnica u Sarajevu.[37] Za osnutak podružnice *Hrvatskog potpornog društva u Mostaru* u Sarajevu posebno su zaslužni Ante Palandžić i Jozo Udovičić.[38]

Glavna je briga odbora bila kako namaknuti prihode nužne za rad društva. Obratili su se hrvatskom pučanstvu koje se, iako je živjelo u krajnjoj bijedi, izvrsno odazivalo u svojim mogućnostima.[39] Na koncu prve godine djelovanja *Društvo* je imalo: jednog dobrotvora (biskup Josip Juraj Strossmayer), 174 utemeljitelja i 564 redovnih članova sa znatnim prihodima. Krajem 1903. Društvo je već imalo preko 600 članova; prihodi i glavnice stalno rastu: već u drugoj godini svoga postojanja ono priređuje svoju prvu društvenu zabavu (8. studenog 1903.), izdaje kalendar *Hrvoje* i zaključuje godinu s ukupnim prihodom od 16.062.46 kruna i gotovinom od 14.204.32 kruna, od čega ostaje za temeljnu glavnicu 12.062.52 kruna. A kad se u trećoj godini prihodi digoše do 18.953.14 i glavnica do 13.146.16 kruna, dana 9. rujna 1904. zaključi *Društvo* graditi svoju kuću te kupi potrebno zemljište za 3.600 kruna. U isto vrijeme zaključeno je da se izdaju društvene šibice i polovicu čistoga dobitka od toga daje se družbi Ćirila i Metoda.[40]

35 Leo Petrović, Prije trideset godina, *Napredak...*, str. 161.–165.

36 FAM, *Dnevnik fra Duje Ostojića*, sv. 1., str. 319.–323., 335.–336., 338. i sv. 2., str. 7. Citirano prema *Povijest*, sv. 3., str. 552.

37 Fra Bazilije Pandžić navodi da je u Sarajevu osnovana podružnica *Hrvatskog potpornog društva iz Mostara* 9. listopada 1903. godine. Usp. *Hercegovački franjevci. Sedam stoljeća s narodom*, Mostar, 2001., str. 164.

38 Usp. Ivan A. Milićević, Kako je došlo do osnivanja Hrvatskog potpornog društva u Mostaru, str. 69.

39 O tome svjedoče podaci objavljivani u mostarskom *Osvitu* od 1901. pa dalje.

40 Franjo Marić, *Pregled Napretkovih hrvatskih narodnih kalendara 1907.–2002.*, Zagreb–Sarajevo, 2002., str. XIII.

Prva društvena godina bila je najaktivnija, a i najplodonosnija. Uprava društva nije popuštala u svom prvom žaru, ali su se počele javljati poteškoće sa strane. Riječi Ante Jukića na II. društvenoj skupštini *Društva* imaju vrijednosti i danas: »*Mnogi naši ljudi nijesu zapravo ni shvatili cilja ovoga društva, te se je trebalo boriti sa mnogim predrasudama, dok si je društvo bar donekle prokrčilo put u sve slojeve našega naroda. Mnogi su shvatili cilj društva jednostrano i sebično, te su stupili u društvo jedino radi toga, da sebi — odnosno svojoj djeci — odatle koristi crpu, a nijesu imali na umu višeg cilja...., da radi narodne stvari treba svoju korist podvrgnuti općoj i da je društvu cilj potpomoći one mladiće, koji imaju mara i volje za nauku a sredstva nemaju.*« Predsjednik fra Radoslav Glavaš otvarajući skupštinu aludira na poteškoće koje su kočile društveni rad. »*U nas*, rekao je predsjednik Glavaš, *vlada velika dezorganizacija, u nas se svakom poslu podmeću klipovi, pa je tako bilo i s našim društvom. Mi imamo puno deklamatora, ali malo radnika.*«[41]

Iz Hrvatskog potpornog društva je s vremenom potekla i ideja o organiziranju dobrotvornih zabava koje će kasnije postati tradicija. Prva takva zabava organizirana je u Mostaru 8. studenoga 1903. godine. Odbor je i na druge načine nastojao povećati prihode. Tamo su potekle ideje o proizvodnji šibica, cigaret–papira i sapuna pod društvenim imenom.

Prva podružnica koju je osnovalo Hrvatsko potporno društvo bila je u Donjoj Tuzli, potvrđena od Vlade 3. svibnja 1903. godine, a ubrzo i u Sarajevu.[42]

Prikupljanje prihoda kroz desetljeća u raznim prigodama[43] je dokaz osobite ljubavi prema svom bližnjem, ljubavi prema svom napaćenom narodu, jednog silnog i zanosnog rodoljublja koje se brinulo svakom zgodom da bi omogućilo školovanje nadarenoj djeci koja oskudijevaju materijalnim sredstvima. Jedna tako odškolovana generacija nije zaboravila svoj dug da zgodnim zabavama Hrvat prinese svoj obol, pruži dokaz svoje iskrene ljubavi prema svom puku, prema njegovoj 'učećoj mladeži' koja se po bijelom svijetu pati zbog neimaštine, pa nerijetko i prekida svoje studije samo zato što nema od čega živjeti. Istinska ljubav, ljubav koja nikad ne prestaje, ljubav koja je pokretač događanja, koja je pomak smrti u život, ona ljubav po kojoj će se prepoznavati Kristovi učenici i sljedbenici — ovdje u našim krajevima u ovo vrijeme očitovala se i preko brige za 'potrebne đake srednjih i visokih škola', očitovala se svojim prilozima, svojim milodarima u trenucima najveće radosti i veselja, u časovima kad je srce zagrijano pićem, u trenucima izobilja. I to su upravo onakvi darivaoci kakve apostol Pavao preporučuje: *'Jer Bog ljubi vesela darivaoca'*. Neka ne bude ni jednog imendana, ni jednog vjenčanja, ni jednog krštenja u našim kućama i obiteljima, a da se u tim radosnim časovima ne sjetimo i *Napretka*.[44]

41 Usp. Leo Petrović, Prije trideset godina, *Napredak...*, str. 161.–165.

42 Hrvoje Šapina, *Stoljetnica Napretka*, Sarajevo 2002., str. 12.–13.

43 O tome je dr. Pavo Knezović napisao posebnu studiju: Veseli darivaoci Napretkovi, *Hrvatski narodni kalendar za 1992.*, Izd. Napredak, Sarajevo, 1991., str. 352.–364.

44 Usp. Pavo Knezović, Veseli darivaoci Napretkovi, *Hrvatski narodni kalendar za 1992.*, str. 352.–364.

Poteškoća je bilo i kod same uprave: u susretu s prvim neprilikama ne pokaza se dovoljno upravne spretnosti. Društveni je rad, barem u provinciji, najviše zapinjao zbog toga što je središnja uprava imala svoje sjedište u Mostaru. Mnoge podružnice i povjereništva zatajile su s radom, nisu slale članarinu i tražile su prijenos centralne uprave u Sarajevo. Sve ovo dalo je povoda da se fra Radoslav Glavaš ne htjede primiti ponovnoga predsjedništva, da Ante Jukić, Bartol Inhof i Viktor Pogačnik daju svoje ostavke.

Tako je fra Radoslav Glavaš postavio *Hrvatsko potporno društvo u Mostaru* na sigurne noge, protivio se sjedinjenju sa Sarajevom i 18. studenog 1903. predao upravu *Društva* fra Špiri Šimiću. Fra Špiro je vodio *Društvo* godinu dana. Treći predsjednik fra Nikola Šimović, istina, ostaje u istom svojstvu do konačne fuzije *Hrvatskog potpornog društva* i *Napretka*, ali glavne poslove vodi marni, nesebični i ustrajni prof. Jamnicki. On je bio duša društva i davao sve inicijative. Radi njegovih zasluga za društvo na skupštini 1925. biranjem je postao počasnim članom *Napretka*.[45]

2. *Utemeljenje Društva u Sarajevu*

Čuvši za uspjeh hrvatskih rodoljuba u Mostaru, u studenom 1902. godine grupa hrvatskih intelektualaca, na poticaj dr. Tugomira Alaupovića, odlučila je utemeljiti slično potporno društvo sa sjedištem u Sarajevu. Društvo su prozvali *Hrvatsko društvo za namještanje djece u zanate i trgovinu.* Dana 9. studenog napisana su i pravila. Pravila je sastavio dr. Tugomir Alaupović uz pomoć Đure Vrinjanina i Dušana Plavšića. Privremeni odbor Društva izabran je 11. studenoga 1902., prihvatio je pravila, a već sutradan su pravila predana vladinom povjereniku na odobrenje. Sarajevskom društvu Vlada je odugovlačila potvrdu pravila. Na odobrenje pravila čekale su se gotovo dvije godine.

Tek 6. rujna 1904. Vlada uruči pravila Ivanu Raguzu, privremenom predsjedniku *Napretka,* s tim da ih prihvati glavna skupština te da se ponovno podnesu na potvrdu. Osnivačka skupština *Napretka* održana je 10. rujna 1904. u prostorijama *Trebevića.* Na njoj su jednoglasno pravila prihvaćena te izabran prvi odbor: predsjednik dr. Tugomir Alaupović, profesor; dopredsjednik i tajnik Marko Kuzmanović, činovnik; odbornici Ivo Barešić, Jozo Udovičić, Anto Palandžić, Ivan Spahić, Marko Debić, obrtnici i Đuro Vrinjanin, činovnik.[46] Zanimljivo je da već »30. listopada 1904. iznajmljuje *Napredak* sobu kod g. Josipa Udovičića za 8 kruna mjesečno i nabavlja potrebni namještaj u zajednici sa sarajevskom podružnicom *Hrvatskog potpornog društva iz Mostara*«.[47] Glavna je briga i jednog i drugog odbora bila kako namaknuti prihode nužne za rad društva.

45 Usp. Leo Petrović, Prije trideset godina, *Napredak...*, str. 161.–165.

46 Usp. Antun Odić, Kratka povijest..., str. 36.

47 Usp. Antun Odić, Kratka povijest..., str. 42.

3. *Ujedinjenje Društava*

Sve su okolnosti, piše fra Leo Petrović, *vodile koncentraciji narodnih sila u Bosni i Hercegovini. U narodnom pokretu Sarajevo je bilo posve mrtvo sve do početka ovoga stoljeća. Tamo su se međutim naseljavali naši ljudi, naši profesori i činovnici, koji su počeli raditi na narodnom poslu. Sarajevo, glavno mjesto Bosne i Hercegovine, postalo je ne samo političko nego i kulturno središte bosansko-hercegovačkih Hrvata. Narodna je potreba tražila da se i središnja uprava »Hrvatskog potpornog društva« preseli u Sarajevo.* To su znali odmah na početku rodoljubi u Mostaru. Na drugoj skupštini, 18. listopada 1903. odbor izjavljuje, da »*je spravan u suglasju skupštine središte društva prenijeti u Sarajevo, ali je tada pozvano Sarajevo, da prije sastavi sebi podružnicu, pa da se tako u tom smislu sa središnjim odborom u Mostaru može u zdogovor stupiti*«.

Na IV. glavnu godišnju skupštinu, držanu dne 15. siječnja 1905., Sarajevo izašilje prof. Antuna Tandarića i vlč. Antu Alaupovića. Oni su donijeli punomoći od 380 članova iz Travnika, Livna, Tuzle i Sarajeva, u namjeri da ishode zaključak, da se prenesu sjedište društva u Sarajevo. Ovaj naum nije pošao za rukom jer nije imao oslona na pravilima. Napredak, osnovan u rujnu 1904., koji je imao zadaću pomagati samo naučnike, mijenja svoja pravila i nadodaje da će ubuduće pomagati i učenike. Radi toga na društvenoj skupštini Potpornog društva od 8. listopada 1905. preko Đure Džamonje stavlja prijedlog da i Potporno društvo preuzme dužnost pomaganja i šegrta. Ovaj »Novi Napredak« postaje u Mostaru simpatičniji, nu do fuzije još ne dolazi. Prijenosu sjedišta društva u Sarajevo neki se svom energijom protive (fra Radoslav Glavaš i Petar Nikole Ančić), no većina, pod utjecajem prof. Jamnickoga, pomalo popuštaju. Ipak svi zahtijevaju da sav društveni imetak ostane u Mostaru. Tim više to traže, budući da su bosanske podružnice *Hrvatskog potpornog društva* još prije predale *Napretku* lijepu svotu novca.[48]

Misao o fuziji dolazi u završnu fazu. Sada se traži pogodna baza na kojoj se ima provesti fuzija. Sarajevo predlaže: 1. da se u Mostaru osnuje glavna podružnica *Napretka* za Hercegovinu; 2. da ova podružnica zadrži sav imetak *Hrvatskog potpornog društva*, kojeg je ovo do časa sjedinjenja posjedovalo. Na ovoj podlozi, pod sigurnim izgledima u uspjeh fuzije, sazvana je zadnja izvanredna skupština *Hrvatskog potpornog društva* za 6. siječnja 1907., na kojoj je većinom glasova zaključeno: 1. da se raspušta *Hrvatsko potporno društvo* i 2. da se osnuje *Dobrotvorna zaklada bivšeg Hrvatskog potpornog društva*, koja će potpomagati vrijedne a siromašne hrvatske đake. *Hrvatsko potporno društvo* postojalo je do 20. svibnja 1907., a Napretkova podružnica u Mostaru držala je prvu konstituirajuću skupštinu dne 20. siječnja 1907. Tom prigodom je izabran sljedeći odbor: predsjednik — prof. Viktor Pogačnik, potpredsjednik — trgovac Adam Mikačić, tajnik — prof. Ante Kobačić, knjigovođa tehn. of. Marko Knežić, rizničar — trgovac Ivan J. Smoljan, odbornik — obrtnik Petar Soldo, zamjenici — trgovac Mijat Merdžo i obrtnik Pavo Pavko-

48 *Napredak, kalendar za 1927. godinu*, str. 44.

vić, revizor — prof. Leo Jamnicki.[49] Godine 1907. došlo je do stvarnog ujedinjenja društava u Mostaru i Sarajevu. Naime, u nedjelju 6. siječnja 1907. građanstvo Mostara, Hrvati iz svih stališa, već do devet i četvrt izjutra dupkom napuni krasnu novouređenu hrvatsku čitaonicu *Hrvoje*. Došli su uzveličati čin sporazuma o sjedinjenju bratskih potpornih društava: *Hrvatskog potpornog društva za potrebne đake srednjih i visokih škola iz Bosne i Hercegovine sa sjedištem u Mostaru* i *Hrvatskog društva za namještanje djece u zanate i trgovine — Napredak iz Sarajeva*.[50] Tako, ističe Ivan Milićević, od znamenitih zametaka *Hrvatskog potpornog društva u Mostaru* i od kasnije zasnovanog *Napretka*, koja su se stopila u jedno, imamo danas *Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo Napredak*, koje vrši svoju tešku zadaću onako kako to iziskuju svakodnevno sve veći zahtjevi, koji se na nj stavljaju.[51] Tako je to udruženje, preimenovano u *Hrvatsko kulturno društvo Napredak*, proširilo svoju djelatnost na srednjoškolce i studente.

Siječanjskim sporazumom 1907. krenulo se punim jedrima i uspjesi su postajali iz dana u dan sve znatniji, sve širi, sve mnogovrsniji, sve učinkovitiji u svojoj humanitarnoj, gospodarskoj i kulturno-prosvjetnoj djelatnosti. Na temelju onodobnog tiska i sačuvanih arhivskih dokumenata stječe se dojam da je *Napredak* pronašao način te je razbudio ono stoljećima zatočeno rodoljublje hrvatskog puka koje je na oltar hrvatske misli prinosilo svoj obol. Svaki dar ili milodar pružila je ljubav razboritog, rodoljubnog i radosnog srca. Iako izvješća donose da se sakupljalo po gotovo svim mjestima diljem Herceg-Bosne, iz sačuvanih podataka se vidi da je ovaj običaj bio kudikamo izrazitiji u Hercegovini, nego u Bosni. Izvan BiH imamo samo nekoliko obavijesti (Gospić, Slunj, Slano).[52] Sve te akcije dokaz su jedne osobite ljubavi prema svom bližnjem, ljubavi prema svom napaćenom narodu, jednog silnog i zanosnog rodoljublja koje se brinulo svakom zgodom da bi omogućilo školovanje nadarenoj djeci koja oskudijevaju materijalnim sredstvima. Udruga se 29. lipnja 1922. prozvala *Hrvatskim kulturnim društvom Napredak* s temeljnim programom kulturnog jačanja hrvatskog naroda.

4. Napretkov dom, odnosno konvikt »Kralj Petar Svačić«

Kada su rodoljubi u Mostaru, dne 14. rujna 1902. zasnovali *Hrvatsko potporno društvo za siromašne đake i naučnike*, odmah su smišljali način kako će sigurnije postići naumljenu svrhu. Prema zaključku sjednice od 9. siječnja 1903., koji je i izvanredna skupština od 11. istog mjeseca usvojila, samo se jedna trećina čistih prihoda mogla utrošiti, a dvije trećine prihoda moralo se stavljati u fond društva

49 *Osvit*, Mostar, 22. I. 1907.

50 Usp. *Osvit*, X/1907., br. 3. (Mostar, 8. siječnja 1907.), str. 2. Osvit počinje biti i glasilo Društva.

51 Usp. Ivan Milićević, Kako je došlo do osnivanja Hrvatskog potpornog društva u Mostaru, str. 69.

52 Primjerice u *Osvitu* iz 1905. i 1906. susreće se po desetak prigoda i darovatelja za Društvo. U *Kršćanskoj obitelji*, koju je pokrenuo zbor profesora Franjevačke bogoslovije u Mostaru na čelu s fra Radoslavom Glavašem, objavljeno je od 1900. do 1944. pedesetak prigoda i imena dobročinitelja.

ili kupiti kuću za eventualno teže prilike. Kako je u ono doba bankovni kamatnjak bio dosta nizak (4%), na skupštini od 9. listopada 1904. zaključilo se da se imade praviti kuća, te se naložilo novomu odboru da ovu namisao mora oživotvoriti. Već 4. lipnja 1905. zaključuje se kupnja zemljišta u Liski ulici, za koje se je dalo 3. 600 kruna prema izvještaju na skupštini od 8. listopada iste godine. Na toj je skupštini definitivno zaključeno da se na kupljenom zemljištu gradi kuća. Vođenje gradnje povjerava se graditelju g. Stjepanu Škrobiću, koji je i nacrt napravio, a dodjeljuju mu se kao građevni odbor, uz onodobnog predsjednika fra Nikolu Šimovića, gg. ing. Drag. Kohler, ing. Brozović, Petar Nikole Anćić i prof. Viktor Pogačnik. Stjepan Škrobić je za nacrt i vođenje gradnje tražio honorar od 4% cjelokupne svote izdataka, što je odbor i prihvatio kao najpovoljniju ponudu.

U veljači 1906. vrše se potrebne priprave za gradnju. Odbor imade pune ruke posla, češće održava sjednice, traži zajam od 14.000 kruna, piše zamolbe na sve podružnice i uglednije pojedince da priteknu u pomoć. Na sve se strane traže sredstva kako posao ne bi zapeo. Pod kraj ljeta zgrada je izvana bila gotova, ali zidovi nisu bili izrađeni — a i kasa je bila prazna. Uza sve poteškoće, prema izvještaju tajnika na skupštini od 2. prosinca 1906. »kuća se je napravila«.

Društvo je utrošilo cijelu svoju gotovinu u iznosu od 22.675.97 kruna. Budući da je gradnja stajala 46.109 kruna, društvo je zapalo u dug od 23.433.03 kruna, a odbor u veoma neugodan i težak položaj. Odbor se sada obraćao na sve strane za pomoć, tražio zajam od banaka i od privatnika. Molba je poslana i na *Napredak* u Sarajevo. U pomoć su pritekli najpripravnije prof. V. Kolis i gđa Ecija Jamnicky, koji su uz 5% kamata dali zamoljene svote. U godini 1907. *Napredak* se ponudio za otplatu cijeloga duga uz intabulaciju na *Dom* i 6% kamata. Tako se je privremeno moglo otpočinuti i postepeno otplaćivati dugove *Doma*. Na sjednici od 27. siječnja 1918. prof. Bratičević je bio sretan što je mogao odbor izvijestiti kako je *Dom* potpuno isplatio dugove i da nema više vjerovnika!

Konvikt je građen 1906., a nadograđen 1926. godine. Početkom školske godine 1927. /28. mogle su se koristiti sve prostorije. U Konviktu su imali smještaj i prehranu nadareni đaci iz Hercegovine. Broj srednjoškolaca i studenata koji su dobivali stipendije bio je velik.[53] Od 1920. do 1942. godine u Konviktu je bilo smješteno 940 pitomaca. Za njihov duhovni odgoj brinuli su se svećenici, zvani prefekti, a kućanstvo su vodile časne sestre franjevke[54]. Dva hrvatska nobelovca, Ivo Andrić i Vladimir Prelog, te brojni drugi poznati znanstvenici i umjetnici bili su *Napretkovi* stipendisti.

53 O tome je prikupio dokumentaciju dugogodišnji predsjednik glavne *Napretkove* podružnice u Mostaru dr. fra Leo Petrović i napisao nekoliko prigodnih studija. O gradnji konvikta usp.: Dr. fra Leo Petrović, Napretkov đački Konvikt »Kralj Petar Svačić« u Mostaru, *Hrvatski kalendar »Napredak« za 1929.*, str. 192.–197.

54 O sestrama franjevkama i njihovom djelovanju dokumentaciju je prikupio fra Leo Petrović, Napretkov arhiv, *Napredak*, sv. 1. i 2.

Zaključak

Stogodišnja prošlost *Hrvatskog kulturnog društva Napredak (1902.–2002.)*, napose njegovi počeci, moraju zanimati svakoga njegova prijatelja, a naročito suradnika.[55] Ne bi ni lijepo bilo kada se ovom prigodom ne bi sjetili njegovih osnivača i njihovih napora i truda. To kulturno društvo nikada nije bilo politički aktivno iako je stalno bilo duboko u politici jer je kulturom i prosvjetom narodu otvaralo oči.

Hrvatsko potporno društvo, odnosno Napredak Mostar u ovoj 2002. godini slavi 100. obljetnicu svoga osnutka i djelovanja na polju potpore nadarenim osobama, u buđenju nacionalne svijesti te širenju književnosti, prosvjete i kulture. Od davne 1902. do danas *Hrvatsko potporno društvo, odnosno Napredak Mostar* poslao je u hrvatski narod neizbrojiv broj opismenjenih osoba kao i knjiga kojima se izgrađivala i podržavala nacionalna svijest i kojima je izgrađen hrvatski građanski stalež u Herceg–Bosni, nositelj političke misli u XX. stoljeću.

Hrvatsko potporno društvo, odnosno Napredak Mostar nikada nije u svome radu priznavao niti društvene (klasne) niti obrazovne razlike među Hrvatima, pa tako niti upravne niti političke granice koje su dijelile hrvatski narod, nego je đake, učenike i studente stipendirao i pomoću svojih povjerenika slao knjige u svaku hrvatsku kuću. Knjiga je u hrvatskom domu bila uvijek najbolji prijatelj i učitelj, a pokazivala je, na najvidljiviji način, i društveni položaj onih koji su knjige posjedovali i voljeli.

Hrvatsko kulturno društvo Napredak Mostar, pod imenom *Hrvatsko potporno društvo,* osnovano je u zrelo doba hrvatskoga narodnoga preporoda u Herceg–Bosni, kada se osjećala živa potreba za vlastitom inteligencijom i osnivanjem književno–izdavačkog poduzeća koje bi tiskalo knjige i publikacije neophodne za promicanje preporodnih ideja i književnih tekstova — namijenjenih čitanju, recitiranju ili pjevanju na sastancima i druženjima.

Društvene i političke prilike poticale su takvu potrebu, osobito kad se preporodna ideja snažno proširila i izvan Mostara, i kada su se u većim gradovima osnivale čitaonice kao središta društvenoga, književnoga i političkoga života. Zaključak o osnivanju društva za potrebne đake i učenike srednjih i viših škola u BiH te njegovanje narodnog jezika i književnosti donijeli su hercegovački franjevci u Franjevačkom samostanu u Mostaru 7. siječnja 1902. godine. Na taj način podigli su živi spomenik u srcima brojnih Hrvata u Herceg–Bosni i na širem području. Godine 1939. Društvo je imalo 150 podružnica i 17 povjereništava, a u različitim razdobljima *Napredak* je imao podružnice ili povjereništva u 440 mjesta.

Napredak je ratne 1942. okupljao 21.000 članova. Pod izgovorom da više nemaju članstva komunističke su vlasti ugasile sva hrvatska društva, pa i *Napredak*, 1. travnja 1949. godine. No, on je svio svoje tajno gnijezdo u srcima svih hrvatskih

55 Usp. Andrija Nikić, *Stoljetnica mostarskog Napretka 1902. — 14. rujna — 2002.*, Mostar, 2002., str. 61.–98.

domoljuba i poput feniksa se vinuo u novi lijet slobodarskim nebom u jesen 1990. godine. Nakon obnove broj podružnica postepeno raste. Godine 2002. *Napredak* ima 66 podružnica i 3 povjereništva.

U vihoru Drugoga svjetskoga rata *Napredak*, ponajprije zbog svojih povijesnih zasluga, postaje središnjom potpornom i izdavačkom kućom u Bosni i Hercegovini. Pomaže se učećoj mladeži, smješta ih se u domove i tiskaju se nove knjige. Unatoč ratu na visokoj je humanitarnoj razini. *Napredak* ni tada nije dijelio stipendije i nije se tiskala nijedna knjiga kojom bi bilo iznevjereno njegovo načelo pravednosti i slobode, umjetnosti i humaniteta.

Proživjevši krizu od 1949. do 1990., kada su komunističke vlasti zabranile rad *Hrvatskog kulturnog društva Napredak* i prisvojile svu njegovu imovinu, tek u zoru demokracije čine se uspješni koraci koji su doveli do obnove rada *Napretkove* središnjice u Sarajevu 29. rujna 1990., 14. studenog iste, 1990. godine i *Hrvatskog kulturnog društva Napredak Mostar* te još nekoliko podružnica po Hercegovini.

Tijekom minulih dvanaest godina *Hrvatsko kulturno društvo Napredak Mostar* održalo je 65 tribina, objavilo 46 knjiga, priredilo 16 izložaba, proslavilo jedanaest *Napretkovih Božićnica*, započelo i ostvarilo *Tjedan hrvatske kulture* (s četiri koncerta, a u dvama su bili suorganizatori i objavilo četiri *Napretkova povijesna kalendara*. Organizirali smo ukupno 125 priredaba.

Svečano obilježavanje *Hrvatskoga kulturnog društva Napredak Mostar* počelo je prigodnom tribinom 7. siječnja 2002. godine u Mostaru. Tijekom ove godine održali smo pet prigodnih tribina i svečanu skupštinu u Mostaru, objavili tri knjige i priredili četvrti *Napretkov povijesni kalendar za 2003*. Konačno, sve je to sažeto i ilustrirano u knjizi *Stoljetnica mostarskog Napretka* što je, bez ikakve sumnje, vidljivi i trajni dokaz višestruke djelatnosti nekolicine entuzijasta koji to nisu trebali biti, ali dokazuju da se *Napredak* voli pamćenjem i potporom.

Minulih stotinu godina postojanja *Hrvatskog potpornog*, odnosno *kulturnog društva Napredak* za hrvatski narod u Bosni i Hercegoivni dar je i milost, poticaj i nadahnuće za nove izazove i nove pothvate: da budemo ponosni na svoje korijene, na svoje pređe koji su s velikom mukom kročili putove kako bi poslovično nadarenoj, ali siromašnoj našoj mladeži osigurali ljepšu i sretniju budućnost te stvorili domaću inteligenciju.

Kroz minulih stotinu godina *Hrvatsko potporno*, odnosno *kulturno društvo Napredak Mostar* proživljavalo je sve uspjehe i padove, sve nade i sumnje, sva razočaranja i uzlete koje je proživljavao hrvatski narod u posljednjih stotinu godina. Ono je tako ugrađeno u intelektualnu i moralnu povijest hrvatskoga naroda. Ono je svijest i savjest hrvatskoga naroda kroz dvadeseto i na početku dvadeset i prvoga stoljeća.

Stoljetnica je obilježena kao i hrvatska politička povijest — diskontinuitetom, zabranama, ali i slavom![56] Na kraju poželimo Napretku dug i plodan život u ispunjavanju njegovog poslanja.

56 Iščitavajući zasluge Mostarskog *Napretka*, Nevenka Vučemilović je uputila prigodnu čestitku: »Čovjek ne može ostati hladan nakon iščitavanja izvještaja u povodu proslave stogodišnjice Kulturnoga društva 'Napredak'. Još u tijeku čitanja svih zamisli, nastojanja i brojnih ostvarenja koja se izlista-

FOUNDING OF THE CROATIAN ASSOCIATION FOR SUPPORT, *THAT IS,* NAPREDAK

On its 100th Anniversary (1902 — 2002)

Andrija NIKIĆ

Summary

When Bosnia and Herzegovina was subjected to Austro-Hungarian rule in 1878, the Croatian people realized they were, in a manner of speaking, without an intelligentsia, with the exception of the clergy, mainly Franciscans. The new government started taking charge of the Franciscan schools and introduced a joint program, while the Franciscans merely taught Catechism. The Austrian authorities employed foreigners in educational institutions and administration offices. The issue of producing a domestic intelligentsia became even more pressing following the awarding of scholarships by the government in Sarajevo to a secondary school in Mostar. Namely, not one Croatian graduate received a scholarship. This incited the Franciscans of Herzegovina, lead by Friar Radoslav Glavaš in the Mostar seminary, to establish a charitable organization for the support and the education of gifted and impoverished Croatian youth on January 7, 1902. After hearing of their success in Mostar, the Croatian intelligentsia founded a similar charitable organization in Sarajevo in November of 1902. In 1907 the two organizations merged into the Croatian Cultural Society Napredak. The Society grew through the years both in number and organizationally. The Communist authorities suppressed it in 1949. In 1990 it again began its activities. This article, based on documents taken from the archives of the Franciscans of Herzegovina and other written material, is a contribution to the research into the motives for founding the Society and its development to date.

vaju u vijencu samoga Društva, osjećamo kako se grudi nadimaju ponosom, a srce puni zadovoljstvom. Dragi bosansko-hercegovački fratri, čestitam vam na vašim gradivnim zamislima, plemenitim nastojanjima i uspjelim ostvarenjima. Treba poželjeti samo da se ovakvo sebedarje proširi, uplete u šire društveno tkivo i produži zauvijek! Usp. Andrija Nikić, *Stoljetnica mostarskog Napretka 1902. — 14. rujna — 2002.*, Mostar, 2002., str. 16.